

**QO'QON ADABIY MUHITIDA MUHAMMAD ALIXONNING
TUTGAN O'RNI**

Ne'matullayeva Marjona Hikmatulla qizi

ToshDO 'TAU 1-kurs doktoranti

Anotatsiya: *Ushbu maqolada Qo'qon xoni Muhammad Alixonning shaxs sifatida xonlikdagi o'rni hamda hayotiga oid bahsli masalalar yuzasidan turlicha qarashlar ilgari surilgan.*

Kalit so'zlar: *Muhammad Alixon, adabiy muhit, Qo'qon, shoir*

Markaziy Osiyo tarixida XIX asr Qo'qon xonligi davri adabiy va madaniy hayotning yuksalgan davrlaridan biri hisoblanadi. Ushbu davrda faoliyat yuritgan shoir, adib va madaniyat homiylari ichida Muhammad Alixon (Muhammad Ali Xon) muhim o'rin egallaydi. U nafaqat davlat arbobi, balki adabiyot homiysi, shoir, devon tuzgan ijodkor sifatida ham tarixda muhrlangan. Ushbu maqolada Muhammad Alixonning hayoti, adabiy faoliyati, Qo'qon adabiy muhiti rivojidadagi o'rni hamda unga oid ilmiy tadqiqotlar tahlil qilinadi. Muhammad Alixon 1822-yilda Qo'qon xonligida tug'ilgan. U O'rda amaldorlari oilasidan bo'lib, Yoshligidan davlat boshqaruvi va ilmga qiziqqan. 1842-yildan so'ng Qo'qon taxtiga kelgan. U o'zining islohotparvarligi, shoirlarga va olimlarga e'tibori bilan tanilgan. Muhammad Alixon davlat boshqaruvi bilan birga, ilm-fan va adabiyotga homiylik qilgan, ko'plab ijodkorlarni saroyga to'plagan. Muhammad Alixon davrida Qo'qon adabiy muhitining eng yuqori bosqichi kuzatildi. U o'z atrofiga adiblar, shoirlar va olimlarni to'pladi. Ayniqsa, Nodira, Uvaysiy, Munis, Maxmur, Gulxaniy kabi shoirlarning asarlari keng ommalashdi. Muhammad Alixon shoir sifatida ham ijod qilgan va o'z she'riyati bilan adabiy muhitga bevosita ta'sir ko'rsatgan. Muhammad Alixon adabiy, tarixiy va lirik mazmundagi she'rlar bitgan. Uning asarlarida davlatparvarlik, xalqparvarlik, islohot g'oyalari, diniy-falsafiy fikrlar aks etgan. Shoir o'z asarlarida ramziy ma'nolar, an'anaviy tasvir vositalaridan foydalanadi.

Alixonning she'rlarida Fuzuliy, Lutfiy va Navoiy an'analariga ergashgan holda g'azallariga taxmis va tazmin bog'lash holatlari uchraydi. U tomonidan tuzilgan yoki homiylik qilgan devonlar hozirgi kunda qo'lyozma shaklida saqlanadi. Muhammad Alixonning "Devon" i fanga Otabek Jo'raboyev tomonidan ilmiy izlanishlar orqali taqdim qilindi. Muhammad Alixon haqida ko'plab tarixchilar va adabiyotshunoslar ilmiy izlanishlar olib borgan. Jumladan: Po'latjon Qayyumov – "Xo'qand tarixi va uning adabiyoti" asarida Muhammad Alixon faoliyatini yoritadi. "Tazkirayi Qayyumiy" va "Majmuat ush-shuaro" kabi tazkiralarda Muhammad Alixon va u homiylik qilgan adabiy muhit to'g'risida qimmatli ma'lumotlar mavjud. Muhammad Alixon Qo'qon adabiy muhitining yuksalishida muhim o'rin tutgan davlat arbobi va ijodkordir. U o'z davrining yetuk shoirlariga homiylik qilib, o'zining she'riy merosi orqali ham adabiyot rivojiga hissa qo'shgan. Uning nomi Qo'qon saroy adabiyotining eng muhim poydevorlaridan biri sifatida tarixda muhrlangan.

Qo'qon adabiy muhiti, Nodira va Muhammad Alixonning tutgan o'rni, ular haqida zamondoshlarining fikri

Qo'qon adabiy muhiti 18–19-asrlarda Markaziy Osiyoda yuksak taraqqiyotga erishgan madaniy muhitlardan biri bo'lgan. Ayniqsa, Qo'qon xonligi hukmronligi davrida bu adabiy muhit o'zining sermahsulligi, iste'dodli shoir va yozuvchilarning ko'pligi, ijodiy faollikning kengligi bilan ajralib turgan. Qo'qon xonligining yuksalish davri bo'lgan Umarxon (1810–1822) hukmronligi davrida adabiyotga alohida e'tibor berilgan. Xonning o'zi ham "Amiriy" taxallusi bilan she'rlar yozgan va shoirlarni o'z atrofida to'plagan. Aynan shu davrda saroyda faoliyat yuritgan adiblar orasida ayol shoir Nodira va uning o'g'li, keyinchalik Qo'qon taxtiga o'tirgan Muhammad Alixon alohida ajralib turadi. Nodira esa Umarxonning rafiqasi bo'lib, xonlik ishlarida ham faol ishtirok etgan, adabiyot va ilm-fanga homiylik qilgan. Nodira o'z davrining ilg'or madaniy arbobi sifatida saroydagi adabiy muhitni shakllantirishga katta hissa qo'shgan. U faqat shoirgina emas, balki o'rta asr musulmon jamiyatida ayollar faolligining namunasi bo'lgan. Uning she'rlari g'azal, ruboiy, qit'a kabi janrlarda yozilgan bo'lib, sevgi, vatan,

fidoyilik, insoniylik g'oyalari bilan sug'orilgan. Muhammad Alixon (1816–1845) esa Nodiraning o'g'li bo'lib, 1822-yildan boshlab Qo'qon xoni sifatida taxtga chiqqan. U yoshligidan adabiyotga qiziqqan, “Muhammadiy” taxallusi bilan she'rlar yozgan. Muhammad Alixon ham o'z otasi Umarxon va onasi Nodira singari adabiy muhitni rivojlantirishga harakat qilgan. Uning saroyida ham shoirlar va san'atkorlarga homiylik qilingan. U o'z ijodida odil hukmdor, vatanparvar, musulmon axloqiga sodiq shaxs sifatida ko'rinadi. Zamondoshlarining Nodira va Muhammad Alixon haqidagi fikrlari ularning madaniy va adabiy salohiyatini yuksak baholagan. Nodira va Muhammad Alixon Qo'qon adabiy muhitida faqat shoir sifatida emas, balki madaniyat va ilm-fan homiylari sifatida ham alohida o'rin egallaganlar. Ular yaratgan adabiy muhit o'zbek adabiyotining keyingi rivojlanishiga mustahkam zamin yaratgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Qayyumov, P. Xo'qand tarixi va uning adabiyoti. Toshkent, 2012.
2. Orzibekov, R. O'zbek adabiyoti tarixi. Ziyoz Nashriyoti, 2005.
3. Abdullayev, H. O'zbek adabiyoti tarixi. Namangan Davlat Universiteti, 2008.
4. “Tarix sahifalaridagi izlanishlar” – ilmiy to'plam, 2020.
5. “Majmuat ush-shuaro” – tazkira, XIX asr.
6. “Tazkirayi Qayyumiy” – adabiy tazkira, XIX asr.
7. ResearchGate maqolasi: The Role of the Kokand Literary Environment in the Formation of Nadir's Artistic Worldview, 2023.